

LOZAN SONRASI IRAK TÜRKLERİNİN DURUMU VE GENEL PROBLEMLERİ

Dr. Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ

Gazi Üniversitesi, Okutman

ÖZET

Uzun yıllar Türk hakimiyetinde bulunan Ortadoğu bölgesi, I. Dünya Savaşı sonrası batılı emperyalist ülkeler tarafından paylaşılmıştır. Bu paylaşımında Irak bölgesi İngiliz, nüfuz alanına girmiştir. Böylece bu bölgede asırlar boyu yaşayan önemli bir Türk kitlesi de Türkiye’den koparılan topraklarla birlikte ayrılmış oluyordu. İngilizler tarafından işgal edilen Irak’ın Musul bölgesinde yoğun bir Türk nüfus yaşamakta ve burası da “Misak-ı Milli” sınırları dahilinde kurtarılabilecek kutsal vatan toprakları arasındaydı. Ancak bu bölgenin zengin petrol rezervlerine sahip olduğunu bilen ve uzun süredir bu bölgeye hakim olmayı arzulayan İngilizler, hiçbir zaman buna müsaade etmeyecekti. Lozan görüşmelerinde dondurulan Musul sorunu, Milletler Cemiyeti, Lahey Adalet Divanı ve ikili Türk-İngiliz görüşmelerinde de çözümlenemedi. Daha sonra İngiliz desteği ile başlayan Şeyh Said isyanı ve büyük Avrupa devletlerinin baskısı üzerine Türkiye, Musul üzerindeki haklarından vazgeçti. Müteakip zaman içinde Irak, İngiliz güdümlü yapay bir devlete dönüştürüldü ve ülkede ihtilaller, diktatörler ve kaos hiç eksik olmadı. Bu ülkede yaşayan Türkler, genelde Türkiye-İrak arası ilişkilere paralel bazı kültürel haklardan yararlanmışlardır. Ancak özellikle 1974 sonrası bölge Türkleri üzerindeki baskılar artmıştır. İran-İrak Savaşı esnasında ateş hattına sürülen soydaşlarımız, Körfez Savaşı sonrası ise, bölgede oluşan otorite boşluğu ve sahipsizlik ortamında, çok sıkıntılı günler geçirmişlerdir.

İrak Türklerinin en önemli sıkıntıları, bu ülkede demokratik bir rejimin olmaması ve ülke yönetiminin diktatörler elinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu makale kapsamında Lozan’dan günümüze Irak Türklerinin (veya Türkmenlerinin) genel durumu ve problemleri ele alınmakta ve Türkiye’nin bölgeye yönelik politikaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler:

İrak Türkleri, Türkmenler, Kuzey Irak, Türkiye’nin Irak Türkleri Politikası.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin yenilmesi sonrası Anadolu ile Arap Yarımadası arasında bulunan Mezopotamya bölgesinde yapay bir Irak devleti kurulmuştur. Genelde Osmanlı Devleti'nin Musul eyalet topraklarında yer alan bu devlet, o devirde dünyanın tek hakim ve süper gücü olan İngiliz İmparatorluğunun petrol çıkarları ve bölgedeki zengin petrol rezervlerine sahip olma arzusunun bir sonucudur. Musul ve Kerkük bölgesinin Misak-ı Milli kapsamında olması ve burada yaşayan Türklerin de çoğunluğu teşkil etmesine rağmen, bu coğrafya, çeşitli hile ve entrikalarla Türkiye'den kopartılarak sınırları dışına atılmıştır. Genelde kuzeyde olmak üzere günümüzde Irak'ta 2.5 milyon dolayında Türk yaşamaktadır (Beyatlı, 1989). Bu rakam, bölgede yaşayan Türkmen kaynaklarına dayanmaktadır. Yapılan bazı tarafsız araştırmalara göre bölgedeki Türk nüfusun, 2 milyona yakın olduğu ifade edilmektedir (Uçar).

Irak'ta İlk çağdan itibaren tarımsal temellere dayanan gelişmiş uygarlıklar yaşanmıştır (Ho-oke, 1995). Buradaki Türk varlığının kökleri 10-12 asır önceye kadar dayanmaktadır. Bölgedeki ilk Türk yerleşimi, 676 yılında Emevi hükümdarı Ubeydullah bin Ziyad'ın Basra'ya yaklaşık 2.000 kişilik bir grubu getirmesiyle başlamıştır (Beyatlı, 1989). Askerî alanlarda çok büyük hizmetleri görülen bu Türklerin önemi Abbasiler döneminde daha da artmış; kritik idari ve askerî mevkilere gelmişlerdir. Ülke için çok yararlı bu insanların özellik ve karakterlerini korumak isteyen Abbasiler, Bağdat yakınlarında kurdukları yeni bir şehre (Samarra) aileleri ile birlikte Türkleri yerleştirmişlerdir (Sümer, 1977). Zamanla Abbasi Devleti'ndeki mevcutları daha da artan Türkler, 945'te Bağdat'a giren Büveyhoğullarına karşı Halifeyi korumuşlardır. Aynı dönemlerde Muciz El Devle komutasında büyük bir kısmı Azeri Türkü olan bir askerî grup da Irak'a getirilmiştir (Demirci, 1991).

1040 yılından sonra Irak'a gelmeye başlayan Oğuz boylarının göçü 1050 ve 1054 yıllarında hız kazanmıştır. 1055'deki Şîî Büveyhoğulları saldırıları karşısında Halife'yi koruyan Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'le de bölgede yaklaşık 9 asır sürececek bir Türk hakimiyet dönemi başlamıştır (Çay, 1987). Tuğrul Bey'le birlikte çok sayıda Türk, Irak topraklarına gelmiştir. Bayat aşiretinin de Irak'a gelmesi, yine Selçuklular zamanında olmuştur (Beyatlı, 1989). Irak Türklerinin "Türkmen" olarak anılması da bu dönemde başlamıştır. Tarihçiler, İslamiyet'i kabul eden Oğuzlara "Türkmen" denildiği konusunda birleşmektedirler (Köprülü, 1996). Büyük Selçuklu Devleti ile başlayan fetih ve yeni yurt edinme faaliyetleri, Selçuklulardan sonra Irak Selçukluları, Musul (Zengiler) ve Erbil Atabeyleri, Karakoyunlular ile devam etmiştir (Hürmüzlü, 1994).

Irak'a son Türk göçü Osmanlı Devleti zamanında olmuştur. Musul şehri ve bölgesinin Osmanlı topraklarına katılışı, Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Kuzey Irak'ı fethi ile gerçekleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534'de Bağdat'ı alması ile de Irak bir Türk eyaleti haline gelmiştir. Daha sonra bu bölgeye iskan edilen Türklerin buradaki hakimiyetleri, I. Dünya Savaşındaki İngiliz ileri hareketına kadar sürmüştür (Köprülü, 1996; Kuran, 1987). İngiltere, I. Dünya Savaşında Musul'a girmiştir. Ancak bu bölgeye sahip olmayı daha önceden planlamıştı. Çünkü Musul bölgesi, zengin petrol yatakları ve tarıma çok elverişli topraklarına ilaveten İngiliz sömürgesi Hindistan'a giden güzergah üzerinde bulunuyordu. Bu nedenlerle İngiltere, Osmanlıları, karşılaştıkları iç isyan (Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi) ve dış saldırılar (Rusya ile yapılan savaşlar gibi) karşısında daima desteklemiştir. Ancak zamanla, özellikle 93 Osmanlı - Rus Harbinden sonra, Osmanlı Devleti'nin çok zayıfladığını gören İngilizler, 1897'den sonra izlediği politikayı değiştirerek Osmanlı topraklarının paylaşılmasına razı olacaktı (Öke, 1995).

IRAK DEVLETİ'NİN KURULUŞU

II. Abdülhamid dönemi ve sonrasında Musul bölgesi, zengin ekonomik kaynakları ile hem Alman ve hem de İngilizlerin ilgisini çekmiştir. Bu ülkeler, bölgedeki ticari faaliyetleri yanında petrol arama ve işletme hakkı elde etmeyi de istemişlerdir. 1871'li yıllarda Mezopotamya'da araştırma yapan bir Alman heyeti, bölgede zengin petrol yatakları bulunduğunu Osmanlı Devleti'ne bildirmiştir. Bu durum üzerine II. Abdülhamid, bölgede yapılacak petrol aramalarını hızlandıracak 1888 ve 1898'de yayınladığı iki özel fermanla, Musul ve Bağdat vilayetlerindeki petrol alanlarını Hazine-i Hassa'ya (kendi özel mülkü) bağladığını açıklamıştır. Ancak büyük güçler buradaki petrol varlığına kayıtsız kalmamış ve buraya sahip olma yolları aramışlardır. Berlin - Bağdat demiryolu yapımını üstlenen Alman ağırlıklı "Anadolu Demiryolu Şirketi", 1888'de hattın geçtiği arazide bulunabilecek hammaddeyi çıkartma ve işletme yetkisini Osmanlı Devletinden almıştır. Almanlardan sonra İngilizler de petrol arama ve çıkartma imtiyazı elde etme çabalarını 1901'den 1907'ye kadar sürdürdüler. 1908'deki ihtilalle II. Abdülhamid'in özel mülkiyetinde olan bu bölge, Maliye Nazırlığı'na geçmiş olduğundan da İngiliz çabaları sonuçsuz kaldı. Ancak bu gelişmeler, İngilizlerin bölgeye olan ilgilerini azaltmamış, Osmanlı Devleti ile bu amaçlı temaslarını devam ettirmişlerdir (Öke, 1995).

Bu arada Almanlar, diğer büyük devletlerle rekabet edebilmek için İngilizlerle işbirliği yaparak bir ortaklık anlaşması imzaladılar. Böylece İngiliz ve Alman şirketlerinin ortaklığı ile 31 Ocak 1911'de "Turkish Petroleum Company" kuruldu ve 1914'de de tekrar düzenlendi. İstanbul'daki İngiliz ve Alman Büyükelçilerin Türk Hükümetine müracaat ederek bu şirketin Musul ve Bağdat Vilayetlerinde petrol arama izni verilmesi talebi, 28 Haziran 1914'de Sait Halim Paşa

Hükümeti tarafından kabul edildi (Kuran, 1987). Ancak Ağustos 1914'de I. Dünya Savaşının başlaması ve Osmanlı Devleti'nin de 1 Kasım 1914'de Almanya safında savaşa iştiraki ile, İngilizler, Musul bölgesinde elde ettikleri imtiyazlardan faydalanamadı.

Henüz I. Dünya Savaşı başlamadan önce İngiltere, Mısır'daki askerî birliklerini takviye ederek daha kuvvetli bir hale getirmişti. Savaş ilanının hemen arkasından da İngiltere, İngiliz ve Hintlilerden oluşturduğu askerî birlikleri Basra'ya çıkardı. Bu birlikler, çok kolay ilerleyerek bölgeyi işgal ettiler. Türkler, İngiliz niyet ve hazırlıklarını önceden bilmekle birlikte herhangi bir tedbir almamıştı. Örgütlenecek yerli halkla Irak'ın savunulabileceği düşünülmüştü. Enver Paşa, Trablusgarp'ta olduğu gibi burada da gönüllülerin desteğini alacağını sanmıştı. Ancak Irak bölgesindeki Türk olmayan aşiretler, din kardeşliği ve kutsal vatan toprakları için savaşılmaya değil sadece paraya önem veriyorlardı. Başlangıçta milis kuvvetler komutanı Süleyman Askerî, bazı başarılar elde etmekle birlikte üstün sayıdaki düzenli İngiliz kolordusuna yenildi. Süleyman Askerî'nin intihar etmesi üzerine yerine Albay Nurettin Bey atandı ve bölgeye Kafkasya'dan yeni askerî birlikler sevk edildi. Arkasından da Alman Goltz Paşa'nın komutası altında 6. Ordu kuruldu. Alınan tedbirlerle bu yeni Türk ordusu 22 Kasım 1915'te İngilizleri yendi ve Kut'a çekilmeye mecbur etti. Ordu komutanı Goltz Paşa ölünce komutayı Halil Paşa aldı. Kut'a çekilen İngiliz birlikleri Türk ordusu tarafından kuşatıldı ve ünlü generalleri Townshend ile birlikte esir alındı. Bu mağlubiyetten sonra İngiliz ordusu büyük bir hazırlık yaptı ve 1917'de Bağdat'ı aldı. Türk birliklerinin geri çekilmek zorunda kalması ve Rusya'da Bolşevik ihtilali dolayısıyla da gelecek bir tehlike olmadığından İngiliz birlikleri burada hareketsiz kalmayı tercih etti (Demirbaş, 1995).

Musul bölgesi, zengin petrol rezervlerinden

dolayı büyük devletler arasında her zaman bir ihtilaf ve çekişme konusu olmasına rağmen, henüz I. Dünya Savaşı devam ederken 1916 Sykes-Picot Andlaşması ile Fransa'ya bırakılmıştı (*Fromkin, 1994*). Ancak 1920'de düzenlenen San Remo Konferansında Fransa, Orta Doğu politikasını desteklemesine karşılık olarak bu bölgeyi İngiltere'ye bırakmıştır (*Armaoğlu, 1991*). Böylece Irak, bu konferansta varılan anlaşma gereği 25 Nisan 1920'de bir İngiliz mandası olmuştur. Bu tarihi izleyen süreçte bölgede bir Türk düşmanlığı başlamış; İngiliz, Asuri ve Ermeni göçmenlerden oluşan ve Leve olarak adlandırılan birlikler 1924 yılında Kerkük'te bir Türk katliamı yapmışlardır (*Demirci, 1989*).

I. Dünya Savaşı, Almanya ve müttefiklerinin yenilmesi ile sonuçlanınca Osmanlı Devleti de İngiltere ve müttefikleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. İngilizler, bu tarihte henüz Musul'a girmemişlerdi. Bölgedeki İngiliz birlikleri komutanı, Ali İhsan Paşa'dan 2 Kasım 1918'de, Musul'u boşaltmasını istemiştir. Bu talebe karşılık Ali İhsan Paşa, anlaşmanın imzalandığını ve Musul'un Misak-ı Milli sınırları kapsamında olduğundan bölgenin boşaltılmayacağını bildirmiştir. Ancak İngilizler, 3 Kasım 1918'de "mütarekenin 7. maddesine dayanarak Musul'u işgal ettiklerini" açıklarlar. Böylece bölgenin İngilizler tarafından işgaliyle burada yaşayan Türkler için de felaketler dönemi başlamış olur (*Mısırlıoğlu, 1994*).

İngilizler, anlaşma imzalanmış olmasına rağmen bir oldu bitti ile Musul'a girmişler, fakat bu işgali izleyen bir yıllık zaman diliminde burada nasıl bir idari düzenleme yapacakları netleşmemişti. İngilizler, bu konuda çalışmalarını sürdürüyorlardı. Birçok görüş ve varsayım mevcuttu. Bağdat'taki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, şartları değerlendirdikten sonra Londra'ya gönderdiği raporunda manda idaresinin hemen ilan edilmesi ve Faysal'ın Irak krallığına getiril-

mesi fikrini savunuyordu. Faysal'ın Fransa tarafından istenmediği İngilizlerce bilinmesine rağmen (Faysal, Fransızların 1920'de Suriye krallığından uzaklaştırdıkları Şerif Hüseyin'in oğludur), göstermelik bir referandumdan sonra 23 Ağustos 1921'de Irak Krallık tahtına oturur (*Fromkin, 1994; Kuran, 1987; Tynbee, 2000*). Böylece İngiliz himmeti ile Irak yönetimine gelen Faysal, Musul bölgesindeki petrol arama ve çıkartma imtiyazını İngilizlere veriyordu. Bu durumda İngilizler, Musul'daki petrolü garanti altına almış oldular. Fakat İngiltere, bu bölgedeki petrolle de yetinmeyerek gözünü İran petrolüne dikti. Bu amacın kolay gerçekleşmesi ise, ancak yeni bir savaşın sahneye konması ile mümkün olabilecekti. Yunanlıları Anadolu'da Türkler üzerine sevkettikleri taktirde dünya kamuoyunun dikkatinin buraya çevrilmesi sağlanacak ve bu esnada İran'da başlatacakları petrol hareketini sessizce gerçekleştirebileceklerdi. Bu amaçla İngiltere, Yunanlıların Anadolu'yu işgale kalkışmalarını sadece teşvik etmemiş aynı zamanda her türlü silah ve mühimmat desteğini de sağlamıştır. Raif Karadağ'a göre bu konuda İngilizler; "Orta Doğu'daki petrol çıkarlarını emniyete alma ve hergün biraz daha şımaran ve bitip tükenmeyen tekliflerle baş ağrıtan Yunanistan'ı kolu kanadı kırılmış bir kuşa döndürme" amacı güdüyorlardı (*Karadağ, 1979*). İngilizlerin desteğiyle İzmir'den başlattıkları işgal hareketinde Yunanlılar, ummadıkları bir durumla karşılaştılar. Eylül 1921'de Sakarya'da ve Ağustos 1922'de Başkomutanlık Meydan savaşlarında, Yunan ordusu hezimete uğramıştı. Türk milletinin Milli Mücadeleden başarı ve yüzakı ile çıkması, Orta Doğu'ya yönelik İngiliz politik hesaplarını altüst etti. İngilizler, Güney Anadolu ve Kuzey Irak'ı kapsayacak bir Kürt devleti kurmayı düşünüyorlardı. Türklerin Anadolu'da kazandıkları zafer, buna imkan tanımadı ve artık I. Dünya Savaşı galibi devletler de TBMM Hükümeti ile 20 Kasım 1922'de Lozan Barış Görüşmeleri'ne başladılar (*Kuran, 1987*).

23 Ocak 1923'de başlayan Lozan Konferansı'nın en önemli gündem maddesini Musul meselesi oluşturuyordu. Dışişleri Bakanı ve Türk Delegasyonun Başkanı sıfatıyla İsmet Paşa, Musul'un Türkiye'ye bırakılması konusundaki ırkî, siyasî, coğrafi, askerî, tarihî ve iktisadî gerekçeleri içeren (daha önce her konunun uzmanları tarafından hazırlanmış) 22 sayfalık bir konuşma yaptı. Böylece İngiliz tezinin geçersizliği İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ve diğer temsilcilerle açıklanmış oluyordu (*Mısırlıoğlu, 1994*). Curzon, İsmet Paşa'ya cevaben bazı açıklamalar yapmakla birlikte bu ifadelerin hiçbir temsilciyi tatmin etmediğini bildiğinden görüşmeleri etkileyecek başka yollar aradı. Bu tür entrikalarda oldukça maharetli olan Curzon, İsmet Paşa'nın Musul meselesini ilk gündem maddesi yaparak üstünlük elde edeceğinden endişe duyar. Böyle olduğu taktirde İngiltere'nin iktisadî çıkarları için sömürge peşinde olduğu kabul edilecek ve zor durumda kalacaktı. Curzon, konferansın İngiliz çıkarlarını koruyacak bir ortamda sürmesini temin amacıyla en önemli siyasî meselelerin ele alınacağı "Ülke ve Askerî Sorunlar Komite Başkanlığı'nı" olarak konferans programında değişiklik yapmış ve böylece de temsil ettiği ülke çıkarlarını korumada başarılı olmuştur. Curzon'un gayretleri sayesinde İsmet Paşa, Musul konusunda Türk tezinin kabul göreceği açık görüşmeler yerine İngiliz heyeti ile ikili hatta çoğu zaman otel odasında görüşmeler yapmak durumunda kalmıştır (*Öke, 1995*). İsmet Paşa, plebisit yapılması hususunda ısrarlı iken 31 Ocak 1923'te yapılan bir ikili görüşmede Curzon, Musul meselesinin konferansta görüşülmesi yerine Milletler Cemiyeti'ne götürülmesini teklif etmiş ve kabul ettirmiştir (*Koprman, 1989*). Böylece Musul meselesi Lozan Barış Antlaşması'nın 3. maddesine eklenen fıkra ile antlaşma kapsamından çıkarılarak "Türkiye ile Irak arasındaki sınır (antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra) 9 ay içinde Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelere ve arkasından da Milletler Cemiyeti'ne

taşınacaktır (*Toynbee, 2000*). I. Dünya Savaşı galibi devletler tarafından kurulan bu cemiyetten, Musul meselesi gibi çok haklı olduğu bir konuda dahi Türkiye'nin İngiltere aleyhine bir karar çıkartması mümkün değildi. Curzon'un diplomatik ustalığının sergilendiği Lozan görüşmeleri, Şubat 1923 başlarında kesintiye uğradı.

Lozan görüşmelerine paralel TBMM'inde de Aralık, Ocak ve Şubat aylarında gizli celselerde Musul konusunda hararetli tartışmalar yaşandı. Musul meselesinin sonraya bırakılmayacağı ortak görüşü oluştu (*T.C. TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*). Musul'la ilgili Mecliste yapılan bu tartışmalarda Mustafa Kemal Paşa, Lozan Andlaşmasının Mecliste kabul edilemeyeceği endişesini duydu. 24 Nisan 1923'de Lozan görüşmelerinin ikinci safhasının başladığı günlerde İsmet Paşa ile dönemin başbakanı Rauf Bey'in arası iyice açılmıştı. Bu nedenle İsmet Paşa, Lozan'dan görüşmelerini hükümet aracılığı yerine doğrudan Mustafa Kemal Paşa ile yapmaktadır. Böylece Musul'un da yer almadığı anlaşma yetkisini Mustafa Kemal'den alan İsmet Paşa, 24 Temmuz 1923'te anlaşmayı imzalamıştır. Anlaşma sonrası Ankara'ya dönen İsmet Paşa, Rauf Bey'in istifasını ve meclisin de değiştiğini görecektir. Buna rağmen Lozan Andlaşması'nın TBMM'de onayı büyük tartışmalara neden olacak ve 14 olumsuz karşı 213 oyla kabul edilecektir (*Öke, 1995*).

Lozan görüşmeleri gündeminden çıkartılması Musul meselesinin çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Bu şekilde zaman kazanan İngiltere, amacına ulaşmak için her yolu denemeye kararlıydı. Musul konusunda Lozan'da kararlaştırılan ikili görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başladı. Haliç Konferansı olarak anılan bu görüşmelere Türkiye, Fethi Bey ve İngiltere ise Sir Percy Cox başkanlığındaki heyetlerle katıldılar. Bu görüşmelerde İngiliz delegasyonu, Musul'la yetinmeyip Hakkari ve civarının Nesturilere verilmesini talep ettiler. Bu isteklerinde samimi olmayan

İngilizler, konferansın anlaşmazlıkla sonuçlanması ve konunun Milletler Cemiyeti'ne taşınmasını amaçlıyorlardı. Bunda da başarılı oldular ve 5 Haziran'da hiçbir uzlaşma sağlanmadan konferans sona erdi. İngilizler, 6 Ağustos 1924'te Milletler Cemiyetine müracaat ederek Musul meselesinin gündeme alınmasını istediler (*Kopraman, 1989; Öke, 1995*).

Milletler Cemiyeti konuyu Eylül ayında görüşmeye başladı. Konu, İngiliz diplomatik oyunları ve cemiyet üzerindeki etkinliği ile de bir türlü çözümlenemedi. Tarafsız üyelerden oluşan bir komisyon kurularak Irak'a incelemeler yapmak için görevlendirildi. Fakat İngilizler, bu komisyonun çalışmalarını engelleyici mahiyette çaba harcamadan da geri durmadılar. Bu komisyon, Türkiye'nin haklı olduğunu görmesi ve kabul etmesine rağmen çelişkili ifadelerle dolu bir rapor hazırladı (*Toynbee, 2000*). Milletler Cemiyeti'ne bu raporun teslimi öncesi İngilizler, Türklerin tepkilerini belirlemeye çalışıyor ve karşı tedbirler planlıyorlardı. Bu çalışmaları ile, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda savaşa bile kararlı olduğu anlaşılıyordu. Ancak bu esnada Doğu Anadolu'da İngiliz destek ve teşviki ile, şeriatın elden gittiği gerekçesi ile Şeyh Said isyanı başladı. Musul meselesinin en kritik bir devresinde tezgahlanan bu isyan, Türkiye'yi iç karışıklık ve huzursuzluklara sokmak, askerî gücünü zayıflatmak, dış baskılara zemin hazırlamak ve bölgeyle sınır konumunda olan Kuzey Irak'a İngiliz askerî yığınağına gerekçe hazırlamak gibi amaçlar güdüyordu. Neticede İngilizler, Türkiye'yi belirli bir süre için meşgul eden isyanla yukarıda değinilen amaçlarına ulaşıyorlardı (*Öke, 1995*).

Bu arada Milletler Cemiyeti, Lahey Adalet Divanı'ndan alacağı kararın geçerliliğini sordu. Lahey Adalet Divanı, alınacak karara Türk ve İngiliz taraflarının uyma zorunluluğunu bildirdikten sonra Milletler Cemiyeti Musul'u Irak'a bıraktı (*Çay, 1987; Orhonlu, 1992*). Bu karara, Türk kamuoyu ve basını büyük tepki gösterdi.

Ancak yeni savaştan çıkan Türkiye'nin içinde bulunduğu genel ve ekonomik şartlar, bu kararın kabulünü gerekli kılıyordu (*Armaoğlu, 1991; Çelik, 1969*). Ülke dahilinde İngiliz destek ve teşviki ile çıkartılan Şeyh Said, Asuri ve Yezidi isyanları ile uğraşılırken; dışarıda da Fransa, İtalya ve İngiltere'nin Türkiye'den bazı isteklerinin olması ve Türkiye'yi destekleyecek bir devletin bulunmamasından ötürü, bu oldu bittiye razı olmandan başka bir çıkar yol gözüküyordu. Bir kez daha hak gücünün ilkesi kazanırken genç Türkiye'nin varlık ve birliğinin korunması, Musul'un kaybedilmesi pahasına önde tutuluyordu (*Armaoğlu, 1991; Uçarol, 1995; Turan, 1998*).

Sonuç olarak; 5 Haziran 1926'da Ankara'da Türk, İngiliz ve Irak Hükümet temsilcileri arasında imzalanan bir anlaşma ile Türkiye, Musul'u kesin olarak kayıp ettiğini kabul ediyordu. Bu anlaşma ile Türk - Irak sınırı da belirleniyordu. Ayrıca Musul petrol gelirlerinin %10'luk bölümü de 25 yıllık bir zaman diliminde Türkiye'ye bırakılıyordu. Ancak Türkiye, 500 bin sterlin karşılığı bu hakkından vazgeçmiştir. Yine bu anlaşmayla Irak'la Türkiye arasında dostluk ilişkileri tesis edilmiş ve 1928 yılında karşılıklı elçiler atanmıştır. Fakat bu anlaşmada Irak sınırları içinde yaşayan Türkler'in hakları ve bu hakların Türkiye garantörlüğüne alınması hususunda herhangi bir hüküm yer almamıştır (*Köni, 1987*).

IRAK TÜRKLERİNİN DURUMU

Gerek coğrafi konumu, gerek ekonomik getirisi ve gerekse askerî bakımdan bugün bile önemini koruyan Musul'u Türkiye Lozan'da ikili görüşmelere bıraktığı zaman kaybetmişti. Bundan sonra harcanan çabalar bölgeyi kazanmaya ve Misak-ı Milli sınırlarına dahil etmeye yetmemiştir. Ancak burada esas mesele Musul'u fiziki olarak kaybetmek değil orada yaşayan Türk unsurdur. Bölge Türkleri, en rahat ve müreffeh

günlerini Osmanlı tabiyetinde buldukları dönemde yaşamışlardır. Türk egemenliğinin sona ermesi ile de 10 - 12 asırdır Irak'ta varlığını sürdüren Türkler için esaret ve felaketsel bir devre başlamıştır. İngilizlerin Irak krallığına getirdikleri Faysal döneminde hazırlanan anayasada, "Irak halkının Arap, Türk ve Kürt unsurlardan oluştuğu" belirtilmesine rağmen daha sonraki dönemlerde Türk varlığı inkar edilmiş ve 1930'lara kadar da bölgede yaşayan Türk çocukları Arapça eğitim yapmak zorunda bırakılmışlardır (Çay, 1987). 1931 yılında çıkartılan bir özel yasayla Kerkük ve Erbil gibi Türklerin çoğunluğu teşkil ettiği bölge mahkeme ve okullarında, Türkçe konuşulması serbest bırakılmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı başladığı yıllardan itibaren ise, Türklere verilen tüm siyasi ve kültürel haklar geri alınmış veya dondurulmuştur (Hürmüzlü, 1994).

1930 yılında Irak'a muhtariyet verilmesi ile bu ülke ile Türkiye arasında ilişkiler başlamış ve 1931 yılında Kral Faysal Türkiye'ye gelmiştir. 1932 yılında iki devlet arasında dostluk kurulmaya başlamış ve aynı yılda Türkiye ve Irak, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Yine bu yıl içinde ticarî ve hukukî konuları kapsayan çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Türkiye-İrak ilişkilerinin 1937 yılında daha ileri bir safhaya ulaşmasıyla ve özellikle bölgede barış ve güvenliği sağlamak için Türkiye, Irak, Afganistan ve İran arasında Sadabat Paketi imzalanmıştır (Ünal, 1977). Bu pakitin imzalanmasını müteakip Kerkük'ü ziyaret eden Türk heyetine gösterilen yakın ilgi ve sevgi, Irak yönetimini endişeye sevk etmiş ve bu nedenle Türklere yönelik sert tedbirler almışlardır. Bu kapsamda; bölge Türklerinin sosyal ve kültürel faaliyetlerinin yasaklanması, bölgedeki tarihî Türk eserlerinin tahrip edilmesi, Arapların bölgeye iskan ile Türklerin azınlığa düşürülmesi gibi bir dizi uygulamaya gidilmiştir (Çay, 1987).

Sadabat Paketi'nin kurulması sonrası Ortadoğu'yu tehdit eden Sovyet tehlikesi karşısında böl-

ge ülkeleri arası yeni bir ittifaka ihtiyaç duyulmuştur. 24 Şubat 1955 yılında Irak ile Türkiye arasında imzalanan ve Bağdat Paketi adını alan bu ittifaka, daha sonra İngiltere, İran ve Pakistan da katıldı. 1958 ihtilali sonrası Irak, 1959 yılında bu pakten ayrılmış ve arkasından CENTO ismini alan bu pakitin merkezi Ankara'ya taşınmıştır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985; Yinanç, 1989). Bu pakitin yürürlükte olduğu ve Türkiye ile Irak ilişkilerinin en dostane görüldüğü günlerde dahi Kerkük Türklerine yönelik Irak yönetiminin uyguladığı zulüm ve baskı politikası aynen sürmüştür.

Faysal'ın ölümü sonrası Irak, bir iç karışıklık ve kaos dönemine girmiştir. İngiliz danışmanları nezaretinde hazırlanan 1925 anayasası, 1943'te önemli ölçüde değiştirilmekle birlikte 1958'e kadar yürürlükte kalmıştır. 14 Şubat 1958'de Irak, Ürdün'le Arap esasına dayalı bir federasyon kurdu. Bu federasyon anayasası ise, federasyonu oluşturan ülke vatandaşlarına ırk ve din farkı gözetilmeksizin BM İnsan Hakları Beyanname-si'nde yer alan tüm hakların verileceği belirtiliyordu. Ancak federasyon, kurulduğu yılın Temmuz ayında General Kasım'ın Irak'ta iktidarı ele geçirmesi ile sona erdi (Turan, 1996). Kasım'ın darbesi ile cumhuriyet rejimine geçildiği ve 26 Temmuz 1958'de geçici bir anayasanın yürürlüğe girdiği ilan edildi. Bu anayasada da azınlıklara haklar tanındı. Buna göre Türkler, günde yarım saatlik Türkçe radyo programı yapma ve "Kardaşlık" adında bir dergi çıkartma fırsatı buldular. Türklerin elde ettiği kültürel haklar, sadece bunlarla sınırlı kaldı. Türkler, azınlıklara verilen hakların tam olarak uygulanması bir yana ihtilalin birinci yıl dönümünde yaşama hakları dahi ciddi tehlikelere maruz kaldı. 14 - 17 Temmuz 1959'da korkunç bir katliama uğradılar (Beyatlı, 1998). Bu katliamda masum ve silahsız 33 Türk, Türkiye'nin gözü önünde ve burnunun dibinde öldürüldü. Bu dönemdeki Türk Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisini makamına çağırarak benzer olayların tekrarı et-

memesi hususunda teminat almış; 25 Temmuz 1959'da yaptığı basın toplantısıyla da Kerkük katliamı müsebbiblerini şiddetle kınamıştır (*Be-yatlı, 1998*).

1963 yılında Irak'ta bir iktidar değişikliği daha meydana geldi. General Abdülislam Arif, Kasım'ı devirerek yönetime el koydu. 1963 ile 1968 yılları arası süreçte Türkler, rahat bir nefes aldılar. Siyasi baskılar azaldı ve Türkiye'yi ziyaretleri kolaylaştı. Bu arada Temmuz 1968'de, Baas Abdülislam Arif'in kardeşi Abdurrahman, bir askeri darbe ile yönetime el koydu. Baas Partisi, azınlıkların desteğini kazanabilmek amacıyla onlara 24 Ocak 1970'de bazı haklar tanıdı. Bu durumdan faydalanarak Türkler, çoğunlukta buldukları bazı yörelerde Türkçe eğitim veren 48 ilkokul açtılar. Bu gelişmeler Türkiye tarafından da memnuniyetle karşılandı ve Irak hükümeti ile varılan bir anlaşma ile Ankara'da Irak ve Kerkük'te ise Türk Kültür merkezleri açıldı. Böylece binlerce Kerkük'lü Türkün Türkiye Türkçesi ve alfabesini öğrenmeleri mümkün olabildi (*Nakip, 1996*). Ömer Turan, tanınan bu hakların tam uygulanmadığını belirttiğinden sonra 1970 anayasası ile durumda çok fazla bir değişiklik olmadığını, bunun sebeplerini de hem Irak yönetimlerinden ve hem de Irak Türklerinin sahipsiz ve birlik halinde hareket etmediklerinden kaynaklandığını belirtiyor (*Turan, 1996*).

24 Ocak 1970 tarihli devrim komuta konseyi, Irak Türklerinin varlığını ve haklarını tanımamasına rağmen İlkokullarda Türkçe eğitim, edebi yayın ve edebiyatçılar birliği kurulması gibi imtiyazları bir yıl geçmeden uygulamadan kaldırmıştır (*Özmen, 1998*). 1971 yılından itibaren Irak'taki Türklerle uygulanan sindirme ve asimilasyon politikaları hız kazanmıştır. Hiçbir savunma hakkı verilmeden yüzlerce Türkmen devrim mahkemeleri tarafından idama mahkum edilmiş veya tutuklanmışlardır. Bugün bile Irak Türkleri en basit insan haklarından yoksun olarak varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar (*Aslan, 1996*).

1974 yılında Ahmet Hasan Elbekir Cumhurbaşkanı olmasına rağmen yönetimi Saddam Hüseyin ele geçirdi ve Türkler aleyhine birçok değişiklikler yapıldı. Bunlardan ilki Kerkük'ün isminin "El-Tamim" olarak değiştirilmesidir. Bu bölgede yaşayan Türklerin sadece Araplara gayrimenkül satabilmesine izin verildi. Sayıları onbinlerle ifade edilebilecek Bedevi ve Arap, bölgeye getirilerek iskan edildi. Saddam'ın doğum yeri olan Tikrit (bir Arap şehri), il yapılarak Kerkük'ün iki önemli ilçesi Tuzhurmatı ve Kifri buraya bağlandı. Türkler'in çoğunlukta bulunduğu yerleşim birimlerinin Araplaştırılması ivme kazandı. Açık yerlerde ve telefonla bile Türkçe konuşulması yasaklandı (*Akkoyunlu, 1977*).

1978 ile 1980 yılları arası dönemde Irak Türklerine karşı baskı ve asimilasyon politikasını uygulama görevini üstlenen Saddam, Türklerin bölgeden uzaklaştırılması ve Türkiye'ye göç ettirilmesinde oldukça başarılı olmuştur. Arkasından Irak Türkleri, 1980'li yıllarda da artarak devam eden baskı ve zulümlere maruz kaldılar. Irak yönetiminin Türklere yönelik asimilasyon politikasının sonucu Ocak 1980'de Irak Türklerinin önde gelenlerinden Emekli Albay Abdurrahman, Doç. Dr. Necdet Koçak, Binbaşı Halit Akkoyunlu ve İşadamı Adil Şerif, Türkiye'ye casusluk yaptıkları iddiası ile idam edildiler (*Köprülü, 1996*). 1959'dan beri Bağdat hükümeti Irak Türklerinden hiçkimseyi idam etmemiştir. Mahir Nakip, Saddam'ın üç Kerkük'lü Türkü idam ettirmedeki amacının Türkiye'nin soydaşları konusunda tepkisini ölçmek olduğunu ve Türkiye'nin konuya sessiz kalması üzerine bu idamların 8 yıl süren İran - Irak savaşı esnasında sıkça tekerrür ettiğini belirtmektedir. Binlerce Türk cephede bir hiç uğruna can verirken, yüzlerce Türk de Bağdat zindanlarında işkence altında öldürülmüştür (*Nakip, 1996*).

1991 öncesi Kuzey Irak Kürt liderlerinden Talabani, Saddam'la işbirliği içinde olmakla birlikte bu yıldan itibaren (Körfez savaşı sonrası)

Saddam yönetimine karşı tavrı almıştır. Talabani'ye bağlı silahlı milisler, bölgedeki diğer Kürt lider Barzani'nin adamları ile birleşerek, 17 Mart 1991 tarihinde Kerkük şehrine girerek devlet daireleri ve hükümet binalarını işgal ettiler. Bu eylemleri esnasında özellikle bölgedeki Türk varlığına ait verileri ortadan kaldırmak amacıyla da nüfus kayıtlarını yaktılar. Bu olaylar sonrası Saddam'a bağlı Irak askerî birliklerinin bölgeye yaptıkları saldırı sonucu ise, diğer Kuzey Irak halkları gibi Türkler de kuzeye sürülerek Türkiye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır.

Ayrıca 28 Mart 1991 tarihinde Altınköprü'de 87 Türkün kurşuna dizilerek şehit edilmeleri, yine aynı yılın 5 Nisan'ında İstanbul'da Irak konsolosluk yetkililerinin sessiz bir protesto eylemi yapan bir grup Türkmen gencine kalaşnikof silahlarla ateş açması sonucu iki gencin şehit edilmesi ve birinin de ağır yaralanması gibi olaylar yaşanmıştır.

Hukuki olarak Irak'ta Türk varlığından söz etmek mümkün değil. Türkler, Araplar ve Kürtler'den sonra üçüncü büyük nüfusu teşkil etmelerine rağmen, 7 Temmuz 1990'da yayınlanan Irak Cumhuriyet anayasasında Irak halkı, "Arap ve Kürtlerden oluşmaktadır" ifadesi yer almaktadır (Aslan, 1996; İter). Irak yönetimi, Irak-İran savaşından sonra Kuveyt'e saldırarak işgal etmiş ve tüm barışçı çözüm girişimlerine olumlu cevap vermeyerek Körfez krizine sebep olmuştur. Saddam'ın baskı ve zulümlerine, bir de bu kriz sonucu Irak'a uygulanan ambargo eklenmiştir. Ambargodan dolayı, Irak halkı ve en fazla da burada yaşayan Türkler etkilenmiş, açlık, hastalık, yokluk ve umutsuzluk girdabına düşmüşlerdir (Pamukçu, 1997). Bu çaresizlikler, özellikle Kerkük'te yaşayan Türkleri dilencilikğe dahi itmiştir. Sosyal çürüme had safhaya ulaşmıştır. Cinayet, fuhuş, hırsızlık ve boşanmada artışlar görülmüştür. İşsizliğin günden güne artması da gençleri kötü yollara itmektir. Bütün bu çetin ve çok ağır şartlar, Irak'ta yaşayan Türkleri göçe zorla-

maktadır. Türkiye, Amerika ve Avrupa ülkelerine iltica edenlerin sayısında artış gözlenmektedir (Nakip, 1996).

Irak'ta yaşayan Türkler, içinde buldukları ağır siyasi baskı ve kötü ekonomik şartlar nedeniyle buradan ayrılmakta ve nüfusları gittikçe azalmaktadır. Böylece Türkler'e karşı yürütülen baskı ve asimilasyon politikası da önemli ölçüde amacına ulaşmaktadır. Körfez krizi sırasında BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a yönelik kararları, yalnızca ambargo ve silahların kontrolünü sağlamakla sınırlı kalmış, Irak halkına uygulanan baskıya son verilmesi ve İnsan Hakları ile ilgili etkili bir politika uygulanmamıştır (Aslan, 1996). BM Güvenlik Konseyi etkin bir şekilde görevini yerine getirememesinin yanısıra tarafsızlık ilkesine de aykırı düşecek şekilde Kürtler'i himaye arzusu taşıdığından Musul ve Kerkük'teki sistemli asimilasyona göz yummaktadır (Yılmaz, 1997). "5 Nisan 1991'de BM'lerin 688 sayılı kararı ile Kuzey Irak Türkiye sınırına yığılan yüzbinlerce insanın can güvenliklerini ve bu insanlara insanî yardımı sağlamak amacı ile "Huzur Operasyonu" başlamış, 17 Nisan'da Müttefik güçler ABD, Hollanda, İspanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'ya ait birlikler Kuzey Irak'ta konuşlanarak çalışmalarına başlamıştır" (Özdağ, 1996). Başlangıçta Huzur Operasyonlarının amacı, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmak değildi. Ancak bu operasyonların sonucunda hukuken olmasa da fiilen bir Kürt devletinin çekirdeği oluşmuştur (Oran, 1996).

Çekiç Güç 36. paralelin üstünü güvenli bölge olarak kabul etmektedir. Fakat her nedense Musul ili 36. paralelin üstünde olmasına rağmen Irak yönetimine verilmiş, Süleymaniye ili ve Kifri ilçesi 36. paralelin altında olmalarına rağmen güvenli bölgeye dahil edilmiştir. Bu da bize açıkça gösteriyor ki Türklerin %80 gibi çoğunlukta olduğu yerler, Irak yönetimine bırakılmış, çoğunluğu Kürt olan yerler ise, güvenli bölge kapsamına alınmıştır.

Güvenli bölge olarak ilan edilen Kürtlerin hakim olduğu bu yörede her parti ve lider, kendisini bölgenin hakimi olarak görmekte ve keyfi davranışlarda bulunmaktadır. Bu keyfiliklerde anarşi ortamı meydana getirmektedir. Bu olumsuz ortamdanda en çok güvenli bölgede yaşayan Türkler zarar görmektedir. Türklere karşı yapılan saldırılar sürmektedir. 15 Haziran 1994 tarihinde Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP) Erbil Komite Üyesi ve Türkmen İnsan Hakları Örgütü Yönetim Kurulu Üyesi Avukat Rüştü Tahsin bir saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. 17 ve 18 Kasım 1994 akşamı iki gün üst üste IMTP'nin Erbil - Türkmen Sesi Radyo binası ile Halkla İlişkiler Bürosu roket, RPG ve otomatik silahların kullanıldığı bir saldırıya maruz kalmıştır. 8 Ocak 1995'de ise IMTP Zaho İrtibat Bürosu saldırıya uğramış, çatışmalar sonucu Ali Ömer Muhammed şehit edilmiştir. 27 Mart 1995 tarihinde Kuzey Irak'taki PKK unsurlarına yönelik Türk askerî müdahalesini protesto amacıyla Erbil'de yürüyüşe geçen 8 bin dolayındaki kişi, IMTP binalarına saldırılarda bulunmuştur. 11 Nisan 1995'de yine Erbil'de Türkmeneli TV binasına yerleştirilen bombanın patlaması sonucu 2 görevli yaralanmış ve binada büyük oranda hasar meydana gelmiştir. 1000 kişilik bir grup da Kifri'deki radyo binasına benzer bir saldırı düzenlemiştir. Meydana gelen bu olaylar, Çekiç gücün sadece Saddam'ın saldırılarına engel olabildiğini, güvenliği sağlayamadığını açıkça göstermektedir (Aslan, 1996).

Ekim 1995'de Saddam zulmünü protesto etmek için Zehra Bektaş adlı bir Türkmen kızı, Kerkük'te üzerine benzin dökerek kendisini yakmıştır. Bölgede yaşayan Türklerin çektiği çilenin bir göstergesi olan bu acı olay, Türkiye basın ve yayın organlarında hemen hemen hiç yer almamıştır (Kerkük, 1999).

Irak'ta yaşayan Türklerin milli kimliklerini yok etmek ve varlıklarına son vermek amacıyla uygulanan baskı ve asimilasyon hareketlerinden

birisi de 31 Ağustos 1996'da meydana gelmiştir. Saddam kuvvetleri, Erbil'de Türkmen cephesi ve Türkmen siyasi partilerine ait bürolara, Türkmen okullarına, Kültür ve ilim yuvalarına baskın yaparak içlerinde bulunan 34 Türkmen tutuklanmıştır. Konu BM'ler İnsan Hakları Komisyonu'nun A/51/496/add.18.November.1996 sayılı raporunda da yer almasına rağmen tutukluların akıbeti hakkında uzun bir süre ne aileleri ne de Türkmen cephesi hiçbir bilgi edinememiştir (Türkmeneli'nden Notlar, 1998). Ancak tutuklanan bu Türklerden, IMTP yöneticilerinden Aydın Iraklı'nın daha sonra Bağdat'ta idam edildiği Irak Türkmen Cephesi Ankara Temsilciliği tarafından açıklanmıştır (Kerkük, 1999).

Bu arada 10 Ağustos 1998'de ise Barzani, bölgedeki en büyük güç olduğunu göstermek amacıyla Türkmenlere karşı büyük ve kanlı bir operasyon yapmıştır (Ömer, 1998). Görüldüğü gibi Irak Türklerine karşı uygulanan baskı ve asimilasyonların sonu gelmiyor. Olay adeta etnik bir temizliğe dönüşmüş durumda (Pamukçu, 1997).

Irak Türklerinin çektiği acıların sona ermesi, kültürel haklarına kavuşmaları ve İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde yer alan temel haklardan faydalanmaları, ülkeleri dahili ve haricinde söz sahibi olmaları için öncelikle birlik ve beraberlik içinde teşkilatlanmaları ile mümkündür. Bu durumun güçlü bir devlet (Türkiye) tarafından desteklenmesi de hayati önem arz etmektedir. Irak'ta yaşayan Türkler, bölgede yaşayan diğer topluluklara nazaran daha yüksek bir eğitim ve kültür düzeyine sahiptirler. Burada yaşayan Türk aileler, çocuklarını milli şuur içinde dürist, kişilikli ve eğitilmiş olarak yetiştirme konusunda büyük çaba ve fedakarlık içindedir. Çocuklara yapılan telkinler, daima Türkiye buraya geldiği zaman mahcup olmayalım tezi üzerine kurulmuştur. Irak Türkleri yüksek eğitim ve kültür düzeyine sahip olmalarına rağmen fazlaca bir siyasî varlık gösterememektedirler. Bölge Türkleri,

Baas Partisi'ne kayıtlı veya bu parti emrindeki mensupları arasından liderliklerini üstlenen kişilere güven duymamakta ve bu tür yöneticilerle müşterek hareket etmeme eğilimindedir. Bu durum, aralarında hiç bir anlaşmazlık ve kişisel çekişmeleri olmayan Irak Türklerinin birlik ve beraberliklerini sağlayamadıkları intibai vermektedir. Etkin bir teşkilatlanma ve organize olamalarının en önemli sebeplerinden birisi, liderlik vasıflarına sahip ve davasına inanmış bir önderin bulunmaması veya bu özelliklere sahip şahsiyetlerin Irak yönetimlerinde katledilmesidir. Irak Türklerine ait mevcut kurumların çoğu, Baas Partisi direktifleri doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Çeşitli entrikalarla parçalanmış ve birliklerinin tesisi engellenen Irak Türklerinin bölgede faaliyet gösterememelerinin diğer bir nedeni de, bölgede hiçbir muhalif gruba hayat hakkı tanınmamasıdır (*Kadioğlu*).

1960 - 1977 yılları arasında Bağdat'ta bulunan Türkmen Kardaşlık Ocağı, Irak Türklerinin en yetkili organıydı. Saddam'ın ülke yönetiminde söz sahibi olmasıyla bu Ocak, Baas Partisi güdümüne geçmiştir. Daha sonra bu teşkilatın etkinliğini kaybetmesi ile de, Türkiye'de bulunan Irak Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği'ne geçmiştir. 1991 yılından itibaren ise Irak Milli Türkmen Partisi, Irak Türklerinin sesini dünyaya duyurmaya başlamıştır (*Nakip, 1996*).

Irak Türklerinin, Irak dahilinde dernek kurma, dergi ve gazete çıkarmalarının yanısıra ülkeye Türkçe yayın sokmaları da suç sayılmaktadır. 1970 yılında Türkmenlere tanınan sözcük kültürel haklar çerçevesinde hükümet kontrolünde Türkçe olarak daha çok Saddam lehinde propaganda yapan haftalık "Yurd" adlı bir gazete ile aylık "Birlik Sesi" adlı bir dergi Arap alfabesi ile çıkmaktadır. Latin harfleri ile yayın yapma 1972 yılından sonra yasaklanmıştır (*Kerkük, 1999*).

Irak dışında yaşayan bölge Türkleri, çeşitli sosyal ve kültürel konuları içeren bazı yayınlar yapmaktadırlar. Genelde sürekli olamayan bu

yayınlar arasında; Türkiye'de Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Bülteni (1971 - 1990 arası), Suriye'de Al Dalil (1991'den bu yana) ve Kanada'da Turkmen (1991'den bu yana) gösterilebilir (*Köprülü, 1996*).

Irak'ta Türkler, yüzyıllardan beri Azeri lehçesi ile konuşmakla birlikte yazı dilleri tamamen Türkiye Türkçesidir. Günümüze kadar Irak'ta yayınlanmış bütün ilmi, edebi, dini ve tarihi eserler, hep Türkiye Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Bu durum, Irak Türklerinin dil ve kültür olarak Türkiye Türklerinden farklı olmadıkları ve Anavatan Türklerinin bir parçası olduklarını göstermektedir (*İnternette Irak Türkmenleri, 1999*).

Irak'taki bu durumu değerlendirenler, ülkenin geleceği hakkında bazı tahminlerde bulunuyorlar. 1992'de uluslararası topluluğu endişelendiren Irak'ın parçalanması riski bugün için de geçerlidir (*Bengio, 1996*). Bu konudaki bir görüşe göre: Irak'ın Kuzey (Kürdistan), Orta (Orta Irak artı Ürdün) ve Güney (Arap ağırlıklı) Irak olarak üçe bölüneceği şeklindedir. Ferruh Sezgin'e göre; "Bu seneryolardan birincisi kapıda ve soydaşlarımıza çok az kültürel haklar verilecek ve hiçbir teminat olmadığından da bu haklar istendiğinde geri alınabilecek. Bu duruma düşmemek için ise, öncelikle bölgede yaşayan Türk, Kürt, Arap ve Asuri unsurlar kendi milli meclislerini kurmalı ve daha sonrada Irak parlamentosuna nüfusları oranında temsilci göndermelidirler. Türkiye'nin yeni dünya düzeninde konum ve ağırlığı değişmiştir. İsterse bunu kabul ettirebilir. Bunu gerçekleştirmenin ilk adımı ve Türkiye'nin kararlılığının işareti de Habur Sınır Kapısı gelirlerinin Kuzey Irak'ta yaşamakta olan dört toplum arasında nüfusları oranında adil bir şekilde paylaşılmasının teminidir" (*Sezgin, 1998*). Habur Sınır Kapısı konusunda Ferruh Sezgin'den farklı görüşlere sahip olanlar da vardır. Bu kapı gelirinin adı konmamış; ancak mevcut olan Kürt devletine, Türkiye sayesinde gittiğini iddia eden-

ler de bulunmaktadır (*Demirci, http*). Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren iki Kürt Partisi KDP ve KYB, liderleri arasında cereyan eden kavgaların en önemli sebebi bu kapının gelirinin paylaşımı hususudur. Bu kapının geliri ile Barzani, batı ülkelerinde bin öğrenci okutarak bölgede ileride kurulması muhtemel devlet için bürokrat hazırlamaktadır. Anılan gelirin bir günlük miktarı 150.000 dolardır. Bölgede alım gücünün çok düşük olması da bu parayı çok daha önemli kılmaktadır. Ayrıca ilginç olan noktalardan bir diğeri ise, bu kapı vasıtası ile yapılan ticaretin artması ile bölgeden Türkiye'ye yönelik terör eylemlerinin azalması arasındaki ters orantılı ilişkidir (*Bilici, http*).

10 Ocak 1999 tarihinde "Kuzey Irak ve Türkmenler" hakkında düzenlenen bir panelde yaptığı konuşmada Sayın Ümit Özdağ, Kuzey Irak'ta tutunabilmenin yolunun milis ve silahtan geçtiğini, burada yaşayan soydaşlarımızın başarıya ulaşmak için mutlaka kendilerinin silaha sarılmalarının elzemiyetini ve ancak bu yolla haklarını elde edebileceklerini belirtmektedir (*Özdağ, 1999*). Ayrıca Türkiye'nin Irak'ta ekonomik, kültürel ve sosyal etkinliğini artırmasını da vurgulamaktadır. Bu amaçla bölgede; Türk sanatçıların konserler vermesi, Türk işadamlarının süpermarketler açması, üniversiterlerde Türkoloji bölümleri açılması, Türkçe eğitim veren ilköğrenim okullarının artırılması gibi önerilerde yer almaktadır (*Özdağ, 1999*).

Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türkmenlerle ilgili mükemmel bir politikasının olduğu söylenebilir. PKK, 3.000 kişilik grubu ile bölgede üçüncü bir güç haline gelmiştir. Türkiye'nin çeşitli zamanlarda düzenlediği askerî operasyonlarla bu bölgedeki PKK etkinliklerine kalıcı bir şekilde son vermesi mümkün değildir. Amerikalı uzman Olson, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki PKK kamplarının oluşmasını önlemek için Bağdat'la iyi ilişkiler içinde olması gerektiğini belirtmektedir (*Olson, 1996*). Bölgede Türkiye yanlısı silahlı bir gü-

cün varlığı elzemdir ve bu da, ancak bölgede yaşayan Türkmenler aracılığı ile sağlanabilecektir. Ne var ki Türkiye, ne bölgede kendi güvenliğinin sigortasını sağlayabilecek ne de bölgedeki soydaşlarının çeşitli tecavüzler karşısında korunmalarını sağlayabilecek böyle bir konuda henüz bir girişimde bulunmamıştır. Bugün Kuzey Irak'ta yaşayan Türkler, silahsız ve örgütsüz bir şekilde Saddam ve bölgede faaliyet gösteren diğer grupların insafına terkedilmişlerdir.

TÜRKİYE'NİN IRAK TÜRKLERİ POLİTİKASI

Türkiye'nin Irak Türklerine yönelik çok somut bir politikasının varlığından söz etmek mümkün değildir. 5 Haziran 1926'da Türkiye ile Irak arasında yapılan andlaşma dışında uzun yıllar Türk dış politikasında bu ülkede yaşayan Türklerin problemleri ve hatta varlıklarından bile söz edilmemiştir. 1959 yılında Irak Türkünün yaşadığı büyük katliamdan sonra dönemin Dışişleri Bakanı Zorlu ve bazı siyasi parti sözcüleri dışında konuyla hiç kimse ilgilenmemiştir. Bu ilgisizliğin sebebi olarak Irak'la, bu ülkede yaşayan Türklerin siyasî ve kültürel haklarını teminat altına alacak bir anlaşmanın yapılmamış olması gösterilmektedir. Ancak neden böyle bir anlaşmanın olmadığının cevabı da verilebilmiş değildir.

Irak'taki Türklere yapılan baskının temelinde iki ülkenin sınır komşusu olması ve Irak yönetiminin Türkiye'nin bir gün buraları alacağı endişesine dayanmaktadır. Bu nedenledir ki Türklere yaptıkları baskılar aralıksız sürmekte ve burada yaşayan Türkler, Türkiye'ye casusluk yapmakla suçlanmaktadır.

Irak Türkleri, sadece kendi milli kültürlerini korumayı ve insanca yaşamayı arzulamaktadırlar. BM tarafından 1948'de yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni Irak da kabul etmiştir. Ancak uygulandığını söylemek müm-

kün değildir. Bu nedenle Irak Türkleri, insanca yaşama isteklerini Türkiye dışında bir yere iletememektedirler. Çünkü; onları Türkiye dışında çıkarırsız olarak dinleyecek ve anlayacak başka bir ülke mevcut değildir.

Körfez Savaşından sonra bütün dünyanın gözü bu bölgeye çevrilmiş ve Kuzey Iraklılarla ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu gün “Kuzey Iraklılar” deyince sadece Kürtler anlaşılmalıdır. Maalesef Türk yetkilileri de bilinçsiz olarak bu ifadeyi kullanmaktadırlar. ABD Dışişleri Bakanı Irak muhalefet gruplarının hepsini Amerikaya davet ettiği halde 2.5 milyon Türkün temsilcilerini çağırmamıştır. Fransa ve İngiltere, Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurma planı yaparken Türklerin varlığını hiç gözönüne almamaktadırlar.

Türkiye'nin Irak Türkleri ile hem soydaşlarımız olduğu için hem de Körfez Krizinden sonra

bölgede meydana gelen siyasi değişiklikler nedeni ile kendi toprak bütünlüğü açısından yakından ilgilenmesi gerekmektedir. Başta Amerika olmak üzere Saddam'ın zulümlerinin önüne geçmek amacıyla 36. paralel ile Irak'ı bölme fikri ortaya atılmıştır. Türkiye de bu kararı kabul etmiştir. Bu durum, hem bir Kürt devleti kurulmasına zemin hazırlamaktadır hem de Irak Türklerini 36. paralelin altında ve üstünde olmak üzere ikiye bölmektedir.

Irak ve Kuzey Irak'ın kaderi ve geleceğinin konuşulduğu bir ortamda Türkiye'nin bu konuda mutlaka bir planı olması gerekmektedir. Türkiye'nin yeni oluşumları değerlendirerek ve önceden tahmin ederek bu bölgede yaşayan 2.5 milyon civarındaki Türk toplumunun karşılaşılabileceği tehlikelere karşı tedbir alması ve bu insanların yeni facialara maruz kalmaması için çok yönlü plan, program ve politikalar üretmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- AKKOYUNLU, Ümit (1977), “Irak Türklüğünün Meseleleri”, **Birlik**, Sayı 9-10, Ekim-Kasım, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir (1991), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- ASLAN, Muzaffer (1996), “Irak Milli Türkmen Partisinin Görüşleri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, Ankara.
- BEYATLI, Aydın (1989), “Irak Türkleri ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, **II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, 9 Temmuz 1989, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Yayını, Ankara.
- BEYATLI, Hidayet Kemal (1998), “Irak Türklerinin Tarih, Dil ve Kültürleri”, **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara.
- BİLİCİ, Abdülhamit “Türkiye Oynatmamaya Oynadı - Ümit Özdağ ile yapılan röportaj”, (<http://www.aksiyon.com.tr/arsiv/112/dergi/dosya/index.html>).
- ÇAY, Abdülhaluk (1987), “Batı Türklerinin Tarihlerine Genel Bir Bakış”, **Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 31 Ocak 1987, Ankara.
- ÇELİK, Edip (1969), **100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, Gerçek Yayınevi, I. Baskı, İstanbul.
- DEMİRBAŞ, Bülent (1995), **Musul Kerkük Olayı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kuveyt Meselesi**, Arba Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCİ, Fazıl (1989), “Irak Anayasalarında Azınlıklar ve Irak Türkleri”, **II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 9 Temmuz 1989, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Yayını, Ankara.
- DEMİRCİ, Fazıl (1991), **Irak Türklerinin Dünyü Bugünü**, Ankara.
- DEMİRCİ, Nefi “Kuzey Irak (Kürdistan) ve Türkmenler”, (<http://www.soros.org/tajik/cenasia/0321.html>).
- FROMKIN, David (1994), **Barışa Son Veren Barış**, Sabah Kitapları, 3. Baskı, İstanbul.
- HOOK, Samuel Henry (1995), **Ortadoğu Mito-lojisi**, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ankara.
- HÜR MÜZLÜ, Erşat (1994), **Irak Türkleri**, Irak Milli Türkmen Partisi, Ankara.
- İLTER, Kemal “Kuzey Irak'ta Etki Savaşı”, (<http://www.aksiyon.com.tr/arsiv/206/pages/dosyalar/dos11.html>).
- İNTERNETTE IRAK TÜRK MENLERİ; (1999), **Kardaşlık**, Yıl 1, Sayı 1.
- KADIOĞLU, Güler (Kerkük Türklerinden); ile yapılan görüşmeler.
- KARADAĞ, Raif (1979), **Petrol Fırtınası**, Haşmet Matbaası, İstanbul.
- KERKÜK, İzzettin (1999), “İnsan Hakları Açısından Irak Türklerinin Durumu”, **Kardaşlık**, Yıl 1, Sayı 1, Ankara..
- KÖNİ, Hasan (1987), “Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri”, **Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 31 Ocak 1987, Ankara.
- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1989), “Lozan Antlaşması ve Irak Türkleri”, **II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 9 Temmuz 1989, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şb. Yayını, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Ziyat (1996), **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara.
- KURAN, Ercüment (1987), “Musul Meslesi”, **Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 31 Ocak 1987, Ankara.

- MISIRLIOĞLU, Kadir (1994), **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- NAKİP, Mahir (1996), "Irak Türklerinin Meselesine Nasıl Bakılmalı ?", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, Ankara.
- OLSON, Robert (1996), "Kürt Sorunu ve Türk Dış Politikası", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 2, Ankara.
- ORAN, Baskın (1996), "Kalkık Horoz: Çekiç Güç ve Kürt Devleti", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, Ankara.
- ORHONLU, Cengiz (1992), "Musul Meselesi", **Türk Dünyası El Kitabı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 121, Cilt I, 2. Baskı, Ankara.
- ÖKE, Mim Kemal (1995), **Musul - Kürdistan Sorunu 1918 - 1926**, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖMER, Kasım (1998), "Türkmenler, Kuzey Irak ve PKK", **Türkmeneli'nden Notlar**, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayın Organı, Yıl 1, Sayı 1, Ankara.
- ÖZDAĞ, Ümit (1996), "Kuzey Irak ve PKK", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 1, Ankara.
- ÖZDAĞ, Ümit (1999), 10 Ocak 1999 tarihinde Türkmeneli Vakfı'nın Türk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu salonunda düzenlediği panel.
- ÖZDAĞ, Ümit (1999), **Türkiye, Kuzey Irak ve PKK**, Asam Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
- ÖZMEN, Hasan (1998), "Türkmen Hakları ve Türkmenlerin Statüsü", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara.
- PAMUKÇU, Ekrem (1997), "Irak Türklerinin Siyasi Kaderi", **Yeni Türkiye - Türk Dünyası Özel Sayısı II**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.
- SEZGİN, Ferruh (1998), "Arkaplan Üç Irak (mı) ?", **Türkmeneli'nden Notlar**, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayın Organı, Yıl 1, Sayı 1, Ankara.
- SÜMER, Faruk (1977), **Oğuzlar**, Ankara.
- T.C. TBMM GİZLİ ZABIT CERİDESİ; (1985), Cilt III, Ankara.
- TOYNBEE, Arnold J. (2000), **Türkiye I, II, III**, (Çeviren: Kasım YARGICI) Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, Ankara,
- TURAN, Ömer (1996), "Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları", **Avrasya Dosyası**, C. 3, S 1, Ankara.
- TURAN, Refik (1998), "Misak-ı Milli ve Atatürk'ün Lozan Sonrası Hedefleri", **Misak-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara.
- TÜRKMENELİ'NDEN NOTLAR (1998), Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayın Organı, Yıl 1, Sayı 1, Ankara.
- UÇAR, Murat "Yeni Haritada Türkmenlere Yer Yok", (<http://www.aksiyon.com.tr/arsiv/194/pages/dosyalar/dos11.html>).
- UÇAROL, Rıfat (1995), **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÜNAL, Tahsin (1977), **Türk Siyasi Tarihi**, Emel Yayınları, Ankara.
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985), Ötüken Yayınları, 1. Cilt, İstanbul.
- YILMAZ, Hasan (1997), "65 Yıl Sonra Ayak Bastığımız Coğrafya Kuzey Irak ve Türkmenler", **Yeni Türkiye - Türk Dünyası Özel Sayısı II**, Yıl 3, Sayı 16, Ankara.
- YİNANÇ, Refet (1989), "Türk - Irak İlişkileri ve Irak Türkleri", **II. Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri**, 9 Temmuz 1989, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Ankara Şubesi Yayını, Ankara.

THE SITUATION OF IRAQ TURKS AND THEIR GENERAL PROBLEMS AFTER THE TREATY OF LAUSANNE

Dr. Meşkure Yılmaz BÖRKLÜ

Gazi University, Lecturer

ABSTRACT

After the First World War, the Middle East region which, had been under Turkish domination for a long time, was partitioned by the imperialist states of Europe. Within this partition, land occupied by Iraq fell under English sovereignty. Thus, this part of Turkish land was departed from Turkey together with Turkish community living in the region for centuries. The majority of population in the province of Mousul was Turks and this province was among the holy lands included in the "National Pact" to be liberated. However, the English knew that the region has a rich oil reserve, and because of the importance of oil, they would never allow this region to be under the control of Turkey. The Mousul Question, about which a solution had not been reached during the Lausanne Conference, could not be solved in the League of Nations and the Council of Justice and Turkish-English Bilateral Meetings either. Later Turkey gave up her rights on Mousul due to the pressure of the European Great powers and the Sheikh Sait Rebellion supported by the English. Later on Iraq became an artificial state controlled by England and revolutions, dictators and disorder reigned in the country. The Turks living in this country generally benefited from the cultural rights parallel to the relations between Turkey and Iraq. But after 1974 the pressure on the Turks living in this region increased. Turks who were driven to the "fire line" during the war between Iraq and Iran faced many problems due to the lack of authority in the north of the Iraq after the Gulf War.

The most important problems of Iraq Turks rise from the undemocratic regime and dictatorships reigning in the country. This article is dealing with the general situation and the problems of Iraq Turks (or Turcomen) and examines the Turkish policies towards the region from the Treaty of Lausanne to the present.

Key Words:

Iraq Turks, Turcomen, Northern Iraq,
The Policy of Turkey Towards Iraq Turks.

ПОЛОЖЕНИЕ ИРАКСКИХ ТЮРКОВ ПОСЛЕ ЛОЗАННСКОГО СОГЛАШЕНИЯ И ИХ ПРОБЛЕММЫ

Др. Мешкуре Йылмаз БЁРКЛЮ
Университет Гази
Преподаватель

РЕЗЮМЕ

Долгое время находившийся под турецким господством Ближний Восток после Первой Мировой Войны был поделен между империалистическими государствами запада. В этом дележе Иракская область отошла англичанам. Таким образом крупная тюркская общность, веками проживавшая в этой области была оторвана от Турции. В оккупированном англичанами Ираке, в частности район Мусул был густо населен тюркским населением и эта область была в пределе границ «Мисак-и Милли», в числе священных земель Родины, подлежащих освобождению. Но англичане никогда бы не согласились с этим, потому что они знали о больших залежах нефти в этой области и долгое время лелеяли мечту о захвате этих земель. Проблема Мусула, замороженная в переговорах в Лозанне, не была решена и в Лиге Наций, Лахейском суде и на двухсторонних турецко-английских переговорах. Вслед за этим в результате восстания Шейха Саида при поддержке англичан и давления стран Европы Турция отказалась от своих прав на Мусул. Недолго за этим под ведомом англичан был создано искусственное марионеточное государство Ирак, в котором один за другим совершались перевороты, менялись диктаторы и господствовал хаос. Тюрки, проживающие в этой стране в основном параллельно турецко-иракским отношениям пользовались некоторыми культурными правами. Но особенно после 1974 года увеличилось давление на них. Во время ирано-иракской войны наших собратьев отправляли в самое пекло на передовую, ну а после войны в Персидском заливе в образовавшейся в регионе атмосфере безвластия и пустоте пережили очень тяжелые дни. Причина проблем и бедствия иракских тюрков в отсутствии демократического правления в стране и пребывание у власти диктаторов. В рамках этой статьи рассматривается общее положение иракских тюрков (туркменов) и их проблемы, а также политика Турции по отношению к региону.

Ключевые слова:

Иракские тюрки, Туркмены, Северный Ирак,
Турецкая политика иракских тюрков

